

Benedetto Croce, *Historie jako myšlení a jako čin*, Brno 2006, Centrum pro studium demokracie a kultury, 256 s., ISBN 80-7325-099-3

Benedetto Croce nepochybně byl jednou z největších intelektuálních osobností Evropy konce 19. a zejména první poloviny 20. století, kam spadají jeho hlavní práce. Po určité vlně anticrocianství¹ se italská vzdělávací elita ke Crocemu jako jednoznačnému intelektuálnímu východisku vrátila již v 70. letech 20. století a tento zájem trvá dodnes, třebaže v kolísavé míře. Jeho vědecké zájmy byly opravdu mimořádně rozsáhlé – v mnoha směrech může být vnímán jako estetik, historik a snad nejvíce jako filozof a teoretik bádání o minulosti. Jeho časopis *La Critica* (1903-1944), jež Jiřina Popelová-Otáhalová dokonce přirovnávala k významu *Šaldova Zápísníku* pro meziválečné Československo,² byl vnímán jako intelektuální platforma Itálie – a po Mussoliniho nástupu k moci jako umírněně kritická opozice vůči fašismu. Samotné Croceho postoje k fašismu se mnohokrát staly předmětem výzkumů, a třebaže nejsou názory na jeho poměr k italskému a dokonce i německému fašismu zcela jednoznačné, převážně se pohybují od dojmu, že Croce se mírně distancoval od fašismu,³ nebyl však jeho halasným odpůrcem (či dokonce odbojářem), až k mírně přehnaným pohledům na Croceho jako výrazného odpůrce fašismu. Na druhé straně již Popelová v roce 1938 považovala za nutné Croceho hájit před obviněními, že podporuje nacismus. Jeho veřejná stanoviska jsou do určité míry rozporuplná a i v recenzované knize je patrné, že otevřeně kritizuje církve (katolickou i protestantskou) a marxismus, zatímco hodnocení (a zejména jmenování) italského fašistického korporativismu se vyhýbá – maximálně najdeme kritickou zmínku o době, kterou lze číst jako nespokojenost s poměry v Itálii. Více si skutečně nemohl troufnout, chtěl-li v Itálii žít a publikovat své stěžejní práce. Ty vycházejí během 20. a 30. let poměrně úspěšně⁴ a občas publikuje i v zahraničí. S tímto vědomím musíme číst samotnou práci *Historie jako myšlení*

1 K tomu srov. ALFREDO PARENTE, *Croce per lumi sparsi*, Firenze 1975, s. 532-536. Kritika Croceho vycházela především z marxistických pozic – kniha Antonia Gramsciho věnovaná Crocemu vyšla dokonce česky: ANTONIO GRAMSCI, *Historický materialismus a filosofie Benedetto Croceho*, Praha 1966.

2 JIŘINA OTÁHALOVÁ-PEPELOVÁ, *Benedetto Croce*, in: Benedetto Croce, Evropa v XIX. století, Praha 1938, s. XI.

3 Srovnej například DENIS MACK SMITH, *Benedetto Croce: History and Politics*, *Journal of Contemporary History* 8/1973, s. 41-61.

4 Srov. BENEDETTO CROCE, *Storia del Regno di Napoli*, Bari 1925; TÝŽ, *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*, Bari 1928; TÝŽ, *Storia d'Europa nel secolo XIX*, Bari 1932; a koneckonců i recenzovaná kniha

a jako čin a zejména předmluvu, kterou ke knize napsal Petr Horák.⁵ I tak však byl osobností, která patřila k těm, jež se zdály být na konci druhé světové války víceméně jednoznačnými mravními autoritami Itálie.

Vydání knihy Benedetto Croceho je v jistém smyslu splátkou dluhu, kterou české prostředí k němu má,⁶ je třeba však říci, že patří do kontextu jeho celoživotního díla a z něho vytržena působí na čtenáře poněkud nevyváženě a lze říci i nejasně. Zároveň je třeba přiznat, že některé nedůslednosti a nejednoznačnosti v knize skutečně jsou (své teoretické postuláty Croce ve svém díle cele dodržovat nebyl schopen), i když – nutno dodat – ve skutečnosti jsou tyto postuláty v plné míře neuskutečnitelné.

Knihu *Historie jako myšlení a jako čin* je třeba dát do kontextu minimálně s jeho tvorbou před rokem 1918, k níž se koneckonců Croce odkazuje již v úvodním slově své knihy. Již v roce 1893 publikoval studii nazvanou *La storia ridotta sotto il concetto generale dell'arte*, kde již lze objevit jeho zájem o dějiny jako umění (spíše než vědu), jež musí nějak existovat ve vymezení mezi přírodními a fyzikálními vědami jako takovými. Od těchto raných prací⁷ lze Croceho teoretický zájem o dějepisectví (evropské i konkrétně italské) sledovat v dalších textech a knihách. U nás přece jen známější je alespoň německé vydání (jež předcházelo knižnímu vydání italskému) jeho spisu *Zur Theorie und Geschichte der Historiographie* (1915).⁸ Již tady Croce zformuloval své názory,⁹ které se následně odrážejí a rozvíjejí v recenzované práci.

(s italským názvem *La storia come pensiero e come azione*), jež poprvé vyšla v roce 1938. U překladu bohužel není uvedeno, z kterého vydání vychází: za Croceho života kniha vyšla minimálně ještě v roce 1945, dovětek úvodního slova z roku 1939 naznačuje, že o první vydání se nejedná, třebaže překlad dovětku o doplnění některých pasáží neodpovídá ničemu z obsahu jako takového (nepochybně je míněna část práce nazvaná *Hlediska dějepisectví*); obecně se na několika místech knihy lze setkat s tím, že překladatelka – jinak velmi erudovaná – ne vždy zcela domyslela konkrétní realie. Dodejme také, že Croce i za vlády fašismu hojně přispíval do svého časopisu, v němž většina jeho stěžejních prací vycházela ve své prvotní formě, tedy před knižním vydáním. Nepodchycujeme tu také reedice jeho textů, práce z oblasti estetiky apod.

5 Crocem připravená odpověď na Manifest fašistických intelektuálů – vydaná pod názvem *Una risposta di scrittori, professori e pubblicisti italiani, al manifesto degli intellettuali fascisti* (1925) – byla do určité míry vynucena okolnostmi, mimo jiné intelektuálním rozchodem s některými dosavadními přáteli. Croce se pak v dalších letech jednoznačně prezentoval jako nepřehlédnutelný zastávce liberalismu a svobody jednotlivce, což ale v žádném případě nebylo zcela otevřeným bojem proti italskému fašismu.

6 V letech 1907–1938 vyšly čtyři jeho překlady do češtiny, stěžejní dílo představuje Popelové překlad *Dějiny XIX. století*.

7 Srov. BENEDETTO CROCE, *Primi saggi*, Bari 1951; první vydání souboru pochází z roku 1918.

8 Německé vydání v Tübingen tak předcházelo italské vydání, jež pod názvem *Teoria e storia della storiografia* vyšlo v Bari v roce 1917. Vedle toho je třeba zmínit práci *Storia della storiografia italiana nel secolo XIX*, Bari 1921.

9 Česky psaný výklad Croceho názorů lze nejlépe srovnat ve studii FRANCESCA DI CAPRIO MOTTA, *Benedetto Croce a jeho pojetí dějin*, in: Čeněk Zíbrt a kulturní historie, (ed.) Dagmar Blümllová, České Budějovice 2003, s. 272–285.

Jeho *Historie jako myšlení a jako čin* na první pohled překvapí svou strukturou, jež působí jako několik samostatných textů volně spojených do knihy, přesto nejen zdánlivě něčím souvisejících. Tato skutečnost jednoznačně vyplývá z toho, že fakticky jde o autorův návrat, dodatek k tomu, co již kdysi řekl, o vyslovení toho, co z mnohých důvodů tehdy neřekl, ať již proto, že na přelomu 19. a 20. století přece jen byla menší důvěra ve filozofii dějin než v meziválečném období, či prostě proto, že ho v určité době – bez časového odstupe od věcí, o nichž psal – dané kontexty a myšlenky nenapadly; mnohdy také jde jen o hledání lepších formulací pro totéž.

Na konci 19. století v dějepisectví dominoval historismus a pozitivismus, jimž konkuroval pohled na dějiny jako kulturní, ekonomické a někdy i evolučně deterministické fenomény (ve vazbě na darwinismus a rodící se historiografický marxismus). Croce výrazně vyrůstá z prvních dvou fenoménů – v mnohém představuje dovršení tohoto myšlení, třebaže se dostával do kontroverzí se svým velkým italským předchůdcem Pasqualem Villarim o pojetí (italských) dějin.¹⁰ Podobně však Croce nesouhlasí s Leopoldem von Ranke (a zejména jeho následovníky) či Jacobem Burckhardtem v jejich teoretických konceptech, jak se v knize můžeme přesvědčit, na druhé straně plně nesouhlasí ani s Giambattistou Vicem, jehož dílo ho v mládí nepochybně inspirovalo.¹¹ Croce přichází s vlastním pojetím dějin, tzv. „absolutním historismem“, v němž historie je zároveň filozofií (absolutní historismus v sobě spojuje výklad minulosti a humanismus, dědictví italského humanismu doby renesance). Pro něho jsou dějiny skutečným přemýšlením o minulosti a současnosti zároveň, pravé dějiny jsou tu jen tehdy, když jde o „eticko-politické dějiny“ (Croceho vlastní termín, o němž byl přesvědčen, že ho úspěšně prosadil do teorie dějepisectví). Pohled na minulost podle něho nepostrádá rozměr morální – vše v dějinách nějakým způsobem ovlivňuje současnost, která je tím současně minulostí. Filozof dějin je pravý historik a jeho úkolem je vyložit přítomnost v jejím aspektu trvání a změn, historik je svým způsobem básník – básnictví má podle něho rozhodně blíž k dějepisectví než přírodní vědy. Croceho pohled na dějiny se v určitých aspektech dá přiblížit paralelami s českou rozumějí historiografií (Zdeněk Kalista, Bohdan Chudoba), dějiny je třeba si zpřítomnit a prožít, jen tak je lze pochopit a jen tak

10 BENEDETTO CROCE, PASQUALE VILLARI, *Controversie sulla storia*, Milano 1993. K Villarimu, jehož s Crocem spojuje i krátká ministerská kariéra, srov. FABIO MARCO FABBRI, *L'influenza di Pasquale Villari sul pensiero italiano nella storiografia tra il 1800 e il 1900*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, (edd.) Bohumil Jiroušek, Josef Blüml, Dagmar Blümllová, České Budějovice 2005, s. 57-75.

11 BENEDETTO CROCE, *La filosofia di Giambattista Vico*, Bari 1911.

pochopí budoucí pokolení také nás.¹² Historie je náš každodenní život, neboť to, jak právě žiji, je dáno celým vývojem lidstva (a země), popsání minulosti tudíž musí být celostní, nemůže vytrhávat národní aspekty a jednotlivosti z jejich celku, na druhé straně ani řazení faktografie není řešením. Volá-li Croce po nové filozofii dějin, de facto tím volá po nové metodologii dějin, novém konceptu historického bádání. Tyto nové dějiny však nesmějí opomíjet to, že cílem lidstva je růst svobody. Dějiny podle něho tedy jsou dějinami stranícemi určitým aspektům (nelze se toho vyvarovat), je třeba však vážit, jakému směru dát své sympatie – a nezapírá, že jediný koncept dějin a budoucnosti, v nějž věří, je liberalismus, liberální společnost spjatá s individuální odpovědností a svobodou, ale také s určitou solidaritou, jež musí být všelidská (odmítá tak rasistická východiska dobové německé vědy).

Teorie dějepisectví v Croceho podání má zásadní problém v tom, jak zachytit minulost v její celistvosti – psané dějiny mají podchycovat „jednotu ducha“, zároveň však většinou jde jen o určitý výsek dějin, určitou specifickou a jedinečnou událost či předmět výzkumu (dějiny politiky, umění atd.), přesto i tam má být přítomen onen duch dějin, který je však vlastně nad dějinami, mimo ně, třebaže je v nich (transcendentně) přítomen.

Benedetto Croce ve své knize řeší teorii i praxi psaní dějin, dějiny historismu, hledání podstatných problémů dějin, definování historické pravdy, otázky dějepisectví a morálky, neopakovatelnost, jedinečnost dějin, přesto největší poselství jeho knihy asi spočívá v tom, že historik je především věčný hledač pravdy: historika jeho konstrukce minulosti uspokojuje jen tehdy, když ji tvoří – v okamžiku, kdy ji dokončí, je již tím, co je překonané, co překoná on sám nebo jiní, ale co rozhodně již není celou pravdou, co musí být korigováno. Tím se odlišuje od praktikujícího politika, jenž se mylně domnívá, že pravdu zná (tak, že ji stvořil či přejal z některé učené konstrukce) a je třeba ji už jen prosadit. Politik tak popírá vývoj, na němž je vztah minulost – přítomnost – budoucnost založen. Croce nepopírá, že dějiny lidstva je třeba chápat v širších souvislostech, není si však jist, zda lze spojovat dějiny přírody a dějiny lidí do jednoho celku – pro jejich odlišnost a také proto, že změny v lidských osudech jsou pozorovatelné, zatímco skutečné proměny přírody (která své imanentní dějiny nepochybně má) jsou během lidského života spíše nepozorovatelné.

12 Srov. B. CROCE, *Historie jako myšlení a jako čin*, s. 191: „historické vyprávění pochopíme a je pro nás srozumitelné jedině tehdy, když jsme schopni proniknout za (...) klasifikace, přestože je vyprávění využívá jako prostředníky. Musíme být schopni sami v sobě znovu oživit původní akt úsudku, neboli intuici přetvořenou v myšlení, a tím spolu s původním činem oživujeme vzpomínku na životní zkušenost, která byla stimulem pro tuto intuici a tento úsudek.“

Klademe-li si otázku, jsou-li dějiny učitelkou života, lze říci, že Croce si není jist, ale chtěl by, aby dějiny něčím takovým byly, přesně však neví, jak by se tomu mělo dít. Nemají být ideologickou nalévací nádobou, musí být uvědoměním si svobody lidského ducha, narůstáním tohoto ducha lidství v nás, výchovou k němu (popírá tím materialismus jako základní východisko dějin, k němuž se v mládí do určité míry hlásil).¹³ Benedetto Croce je nepochybně velkým intelektuálem, osobností, která promýšlela odpovědnost jedince vůči světu, zároveň však nebyl člověkem, který by šel do extrému v odporu vůči protivné ideologii. Je historikem a filozofem, který dokonale pochopil scestí, na nichž se faktografické dějepiscectví na přelomu 19. a 20. století ocitlo, je velkým kritikem tohoto vývoje, v mnoha směrech správně odhadujícím budoucí vývoj, kdy dějepiscectví přestane popírat určité „bánsnické“ licence své tvorby, vytváření paměti, jež nemusí korespondovat s minulostí,¹⁴ třebaže se bude neustále snažit tyto své omyly korigovat a napravovat.

Nakladatelství Centrum pro studium demokracie a kultury určitě zpřístupněním Croceho spisu učinilo podstatný krok pro přiblížení tohoto myslitele českému čtenáři,¹⁵ pro jeho plné pochopení českým čtenářem by však bylo třeba znát – a tedy i překládat – mnohem širší spektrum Croceho tvorby. Na druhé straně je otázka, jak rozsáhlý ohlas může reálně Croceho dílo ještě dnes vyvolat. Jeho filozofie dějin je zajímavá jen pro pár teoretiků dějepiscectví, reálně asi nikdy mimořádný ohlas již nezíská. Širšímu okruhu čtenářů by asi více prospěla znalost Croceho spisů o Neapolském království a Itálii do roku 1915, zaručeně si však pro svou myšlenkovou průraznost zaslouží českou reedici dnes těžko dostupné vydání jeho *Evropy v XIX. století* z roku 1938 či jeho pohled na italskou barokní kulturu (česky vyšly v roce 1927 pouze tři eseje nazvané *Barok*), jenž by bylo možné srovnávat s Kalistovým a Chudobovým pojetím českého baroka.¹⁶ V tomto směru české dějepiscectví na interpretaci Croceho teprve čeká.

Bohumil Jiroušek

13 Antonio Gramsci ho dokonce svým způsobem vřadil do marxistického myšlení jako jednoho z Marxových následovníků. Tato možnost se však nabízí pouze v případě, že se vychází z některých Croceho výroků z jeho mládí.

14 JACQUES LE GOFF, *Paměť a dějiny*, Praha 2007, v mnoha směrech řeší podobné otázky jako Croce, od Croceho závěrů se však víceméně distancuje.

15 V tomto textu nepřihlížíme k mimořádně rozsáhlému Croceho odkazu jako kritika a esestetika, který lze snad považovat za dominující jeho tvorbu.

16 Srov. BENEDETTO CROCE, *Storia dell'età barocca in Italia: Pensiero, poesia e letteratura, vita morale*, Bari 1967 (poprvé vyšlo v roce 1925). Tato jeho pětisetstránková práce je považována za součást jeho historické „tetralogie“, tedy čtyř skutečně zásadních knih o dějinách jako takových – vedle ní jde o spisy *Storia del Regno di Napoli*, Bari 1925; *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*, Bari 1928; *Storia d'Europa nel secolo XIX*, Bari 1932.